

ASPEKTI

KARL-HEINZ VOLKMANN SCHLUCK, KÖLN

MOGUĆNOST I UGROŽENOST SLOBODE UNUTAR DEMOKRATSKI USTROJENIH FORMACIJA DRŽAVE I DRUŠTVA

Francuskom misliocu države Alexisu de Tocquevillu zahvaljujemo za sada još uvijek najopširniji i najdublji uvid u bit demokracije. Slijedeće izlaganje potaknuto je raspravom s djelom Tocquevilla.

Najprije je potrebno u jednom općem obrisu označiti bit demokracije. Što je demokracija, obuhvaća Tocquevill u spajanju riječi »égalité des conditions«. Ovo određenje odvađa demokratski poredak zajednice od feudalnog ili aristokratskog. Feudalizam je bio obilježen stupnjevitim poretkom koji počiva na rođenju, tj. na pripadnosti jednom rodu. Stoga su bile izvorno razlike u stupnjevima, naravno, nužne od rođenja. Pripadnost staležu određivala je pravo i mjesto svakog pojedinca u privatnom i javnom životu, tako da još uopće nije postojala razlika između države i društva. S Francuskom revolucijom postavljen je poredak ljudske zajednice na bitno druge temelje. Sada su u državi svi kao građani jednaki, a kao čovjeku svakom je pojedincu prepušteno na volju koje će mjesto zauzeti unutar društva. Građanin se razlikuje od privatnog čovjeka. Uređenjem ovog novog poretka bit će uklonjena svaka vrst autoriteta osobe nad osobom i umjesto toga cjelokupna volja nacije bit će uložena u jednu instituciju, upravo u državu spram koje su svi ljudi jednaki. Izraz »égalité des conditions« pogađa stoga točno bit ove demokracije. On ne kaže da je svatko svakomu u svakom pogledu jednak, naprotiv jednakost pogađa samo uvjete prema kojima postoji zajednica. Jer uređenje političkog poretka zajednice jednakih dopušta u isto vrijeme pojedincu, oslobođenom od svih staleških ograda da bezuvjetno slobodno teži za uspjehom. Koje će mjesto pojedinac sebi stvoriti u društvu, to ovisi o mnogočemu — o njegovoj volji, energiji, nadarenosti, djelatnosti, ali i o sretnim prilikama i odnosima.

Francuska revolucija od 1789. izvojevala je doista jednakost kao princip političkog poretka putem nasilja, pa ipak ona je bila pripremljena stoljetnim postupnim opadanjem aristokratskog društva. S obzirom na ovaj razvitak Tocquevill postavlja slijedeću tezu: »Postupni razvitak spram uvjeta jednakosti je... faktum providnosti, to svjedoče njegova bitna obilježja: on je univerzalan, on je postojan, on svakodnevno izmiče ljudskoj moći; svi događaji i svi ljudi služe ovom razvitku.«

Ova teza, za koju Tocquevill pribavlja dokaz, otvara uopće tek mogućnost dimenzije unutar koje će uopće biti moguće sagledati bit demokracije i podrijetlo njezine biti. Pripazimo da su predikati »univerzalno« i »postojano« oduvijek dodijeljeni onome što je nazvano istinskim bićem. Budući da se ovdje ipak radi o povijesti, moramo reći: Tocquevill postavlja tezu da je razvitak prema jednakosti društvenih uvjeta pravo i istinsko događanje u evropskoj povijesti, dapače još više: — Budući da evropska civilizacija uvlači čitavu zemaljsku kuglu u područje svoje moći, tako da joj nijedan narod ne može izmaknuti, ukoliko želi ostati povijesno sposoban, razvitak prema jednakosti odlučuje čak o istinskom događanju u modernoj povijesti uopće. Ako dalje ovaj razvitak nije učinak ljudske volje i stoga ne stoji kod ljudske volje, onda i njemu djeluje nešto više, a što je nešto nadljudsko, jer nosi predikate postojanog i univerzalnog.

Da su na ovom razvitku zajedno djelovali najraznovrsniji događaji, kao na pr. razvijanje političke moći klera ili protestantsko učenje o općem svećenstvu s jedne strane i pronalazak vatrenog oružja ili knjigotiska s druge strane, pokazuje njegov univerzalni karakter. Jer univerzalno je jedno i isto, što se jedinstveno određujući prostire preko cjeline svega pojedinačnog. Razvitak prema jednakosti ne može biti djelo ljudske volje. Jer htijenje volje sastoji se u prethodnom uzimanju u predstavu onoga što će djelovanje ishoditi prije samoga početka djelovanja, a što vodi i određuje djelovanje. Međutim ni pri jednom imenovanom događaju unutar povijesti srednjega vijeka nije bila uzeta jednakost svih ljudi u predstavu i naum, i to tako malo da nam tek na kraju ovog razvitka počinje svitati nešto od onoga što se tamo u temelju posvuda dogodilo. To upućuje na to da je određujuće unutar područja povijesti evropskog naroda nešto više što uzima ljudsku volju i djelovanje u upotrebu da bi ih preko njih privelo spram jedne budućnosti koja ne stoji pri ljudskom htijenju i znanju. Tocquevill govori o »faktumu providnosti«, jer sve određujući temeljni pravac evropske povijesti ne može biti jedan slijepi, sve svladavajući nagon, budući da ova istina preko različitih događaja ostvaruje nešto jedinstveno i bitno: demokratsko ustrojstvo života naroda. Tocquevill je ovdje učinio duboki uvid u bit povijesti.

Čini se da se povijesnost povijesti sastoji u tome da nešto odavno prikriveno pripremano izbija nenadano, pridolazi ljudima kao njihova budućnost i tjera ih preko sadašnjeg i postojećeg. Možemo ovo što pridolazi k nama nazvati povijesnim usudom. Veličina i granica ljudskog bitka sastojat će se tada u tome kako će čovjek odgovoriti ovom usudu, ukoliko ga on djelujući i upravljajući ispunjava.

Tocquevillov uvid u nezadrživost demokratske revolucije ima niz značajnih posljedica: Sve dotle dok je položaj čovjeka unutar zajednice, tj. okrug njegovih prava i dužnosti određen rođenjem, ostaje poredak zajednice daleko izvan dohvata ljudske volje — budući da ona kao i sve prirodno sama sebe nosi i u samoj sebi počiva. Ali u času kada različnost podrijetla nema više nikakva društveno redajućeg i dijelećeg smisla, postat će poredak života naroda djelo njegove vlastite volje. Tu se odigrava nešto veliko, čiji domašaj ne možemo više pregledati. Budući da će poredak zajednice naroda postati djelo njegove vlastite volje, povijest će na do sada još nikada prisutni način postati naredba ljudske volje. Ovaj proces — da će volja naroda postati no-

silac povijesti — ne leži kod same ove volje, već čini univerzalno i postojano unutar povijesti. Ova volja može mnogo, u dobru i zlu, budući da je postala nosilac povijesti, ali jedno ne može ona: ona ne može ponovno uspostaviti stari poredak — da — ona se ne može pozvati na prirodnu danost, na jednostavno zatečeni poredak i smatrati, također, bilo kakvi poredak kao bivstvujući kojem bi se narodi morali podrediti. Jer ma kakav poredak ona želi, on je predmet njezine volje i od nje priskrbljen. U sebi protuslovni pokušaji koji privode narode natrag u poretke koji nemaju za svoj temelj volju i da takve poretke bez volje postignu nasiljem, to su pothvati, ono što se naziva reakcija kojima doista može biti dodijeljen prolazni skromni uspjeh, ali koji su od početka osuđeni na propast i stoga na kraju sazriju do pustošećih posljedica. Moderna forma takve reakcije je fašizam raznih boja. S obzirom na ove reakcionarne pothvate umjereni se Tocquevill odvažuje na rečenicu: Htjeti zadržati demokraciju čini mu se kao borba protiv samoga boga. To ne isključuje da se zastupnici reakcije u predodžbi koju imaju o sebi smatraju vjerovnicima Krista.

Stoji li međutim poredak zajednice naroda na volji, tada je potrebna jedna nova politička znanost. Samo volja koja je vođena i osvijetljena od znanja može ostati na ispravnom putu. Bez jedne takve volje kojoj cilj označuje znanje ostaje demokracija prepuštena neobuzdanim sklonostima, slijepim nagonima i požudama koje su opasnije nego u prijašnje doba baš zbog toga, što je kroz podjelu na privatnog čovjeka i građanina svaki slobodno pušten u neuvjetnost težnje za uspjehom. Novo novog političkog svijeta sastoji se upravo u tome da je politička znanost njegov temeljni zahtjev a političko obrazovanje nuždan uvjet procvata zajednice. Takvu novu političku znanost htio je Tocquevill prinijeti u tok svojim djelom »Demokracija u Americi«. Budući da su u njegovo vrijeme postojale sve pretpostavke da demokracija u Sjedinjenim Državama postane zbiljnost, on prikazuje američku demokraciju, ne zato da bi je preporučio kao uzor evropskim državama, jer Tocquevill ne dijeli demokratski misionarski entuzijazam Amerikanaca, nego zato što tamo nalazi u određenoj formi oblikovano ono što je neotklonjivi usud i evropskih naroda.

Da temelj poretka zajednice mora biti demokratski, ne leži kod naroda i njegove volje, nego u faktumu providnosti. Da li će ipak demokracija voditi narode prema slobodi ili prema ropstvu, to leži kod njih samih. Tocquevill nabacuje izgled dvaju suprotnih stanja za koje je sposobna demokracija. Jedna potpuna demokracija bila bi zajednica u kojoj svi vide zakon kao svoje vlastito djelo, kojem se dobrovoljno pokoravaju, zajednica u kojoj će dotična vlada biti cijenjena kao nužna, ali ne kao božanska. Budući da svatko ima svoje pravo i budući da je siguran da će biti šticećen, utvrdilo bi se između svih klasa jedno muško povjerenje i jedan način naizmjenične dobronamjernosti. Na mjesto osobne moći plemićkog roda, koji u svom mnoštvu sprečava suviše veliku koncentraciju moći u rukama vladara, stupili bi slobodno ujedinjeni građani različite vrsti, koji bi mogli djelovati nasuprot težnji za moći moderne države. U takvoj državi društvo ne bi bilo bez kretanja, a i već zbog toga ne jer bi se vlada mijenjala uslijed promjene odnosa većine. Ipak bi se moglo urediti kretanje cjeline. Našlo bi se manje sjaja nego kod aristokracije, ali također manje siromaštva, užitci bi bili manje profinjeni, ali opće blago veće, znanje u pojedinostima manje veličanstvo, ali neznanje rjeđe, osjećaji manje izraženi,

ali navike blaže. Nacije kao cjeline bile bi manje veličanstvene, manje sjajne, ali većina građana obradovana većim blagostanjem. Narod bi se dokazao miroljubivim, ne zato što teži k poboljšanju, nego zato što se zna radovati postojećim dobrima. Ekstremi bi bili ugušeni u prilog miješanju u kojem razlike ne bi bile nadvladane, ali ublažene. Moglo bi se pomisliti da demokracija oskudijeva u veličini i ljepoti. Međutim Tocquevill kaže: »Jednakost je možda manje uzvišena, ali ona je pravednija — njezina pravednost čini njezinu veličinu i ljepotu.«

Drugu sliku suprotnog stanja moguće je predstaviti samo riječima samoga Tocquevilla. »Vidim nepregledno mnoštvo jednih drugima sličnih i jednakih ljudi koji se bez prestanka vrte oko sebe samih da bi sebi pribavili male i vulgarne radosti koje ispunjuju njihovu dušu. Svaki od njih odjeljuje se i odnosi se kao stranac nasuprot sudbini svih ostalih. Njegova djeca, njegovi osobni prijatelji tvore za njega čitavo čovječanstvo. Što se odnosi na njegove preostale sugrađane, to se on nalazi doista pokraj njih, ali ih ne vidi. On ih se dotiče, ali ih ne osjeća. On postoji samo u sebi i sam za sebe, i ako je njemu još preostala obitelj, to se ipak može reći da on nema više domovine.

Preko svih njih uzdiže se nečuveno nasilje skrbništva koje se bavi samo time da osigura njihova zadovoljstva i da bdije nad njihovim interesima. Ono je apsolutno, gledajući pojedinačno, ono je ispravno, providno i blago. Ono bi ličilo na očinsko nasilje kad bi kao ovo imalo svoj cilj u obrazovanju odraslog čovjeka, ali ono nastoji, potpuno suprotno, da drži čovjeka nepromjenljivo u stanju djetinjstva. Ono voli da se građani raduju, ali samo pod pretpostavkom da ne misle na ništa drugo osim na svoju dobrobit. Ono radi dobrovoljno za njihovo blagostanje, međutim ono želi samo za to biti djelatno i samo se u tome nalazi. Ono se brine za njihovu sigurnost, predviđa i osigurava njihove potrebe, vodi njihove glavne poslove, upravlja njihovim radom, regulira njihove nasljednike, dijeli njihova nasljedja; ne bili im ono moglo potpuno preuzeti teret da misle i muku da žive?

Na ovakav način čini ono svakim danom upotrebu slobodne volje besmislenom i rjeđom, stješnjava prostor vlastite djelatnosti volje, oduzima svakom građaninu dio po dio, a napokon i mogućnost raspolaganja samim sobom. Uprkos svemu tomu jednakost je pripremila ljude: ona ih je učinila sklonim da je uzmu i da je često gledaju kao dobrobit.

Ako je tako suvereno nasilje svakog pojedinca, već prema redu, uzelo u svoje moćne ruke i tako ga prignječilo prema svojoj želji, proširuje ono svoje ruke nad cjelinom društva. Ono ga prekriva u cjelini svojem proširenja mrežom malih i zapletenih pravila mučne točnosti i uniformiranosti, kroz koju i najorginalniji i najjači duhovi ne mogu više pribaviti zraka — da istupe iz mase. Ono ne lomí volju nasiljem, nego je mekša, čini je vitkom i okreće je. Rijetko sili ono na čin, ali je stalno na putu djelovanja; ono ne razara, ali sprječava da nešto nastaje; ono ne tiranizira, ali smeta, ono sužava, dubi, guši, tupi i dovodi napokon svaku naciju do toga da je još samo stado bojažljivih i marljivih životinja čiji pastir je vlada.«

Tocquevill dodaje k tomu: »Tražim uzaludno izraz koji bi točno prikazao predodžbu stavu koju sam o tome stvorio i odustajem od toga. Stari pojmovi

despotizam, tiranija ne odgovaraju. Stvar je nova, moram je dakle pokušati opisati budući da je ne mogu imenovati.«

Nova politička znanost mora prije svega uočiti nove opasnosti kojima je izložena sloboda. Jer samo opasnosti koje si stavimo na uvid možemo oprezno sresti. Demokracija postavlja sama sebe u krug dviju od nje same proizvedenih opasnosti: jedna je prijelaz u diktaturu ukidanjem demokratskog uređenja. Ova opasnost je očita, i stoga ona nije najopasnija. Opasnija, jer je skrivena i neprimjetljiva, jest provedba novog lika despotizma koji se skriva iza postojećeg demokratskog uređenja. Ovu opasnost može samo onaj spoznati koji je sam uzme u svjetlo.

Da bismo opasnost uvidjeli, treba razlikovati dvije vrste centralizacije — jednu razliku koju je prvi otkrio Tocquevill: postoje pitanja na kojima su zainteresirani zajedno svi djelovi nacije; npr. postavljanje općih zakona ili odnosa prema inozemstvu. Postoje međutim također pitanja za koja se interesira samo jedan određeni dio cijele nacije, npr. poduzeća, općina, provincije ili nacionalnosti. Ako je razmatranje prve vrsti skućeno na pojedinom mjestu, tada govorimo o centraliziranoj vladi. Ako razmatranje onih pitanja za koje se interesira samo jedan dio cijele nacije zaključuje na jednom mjestu, tada govorimo o centraliziranoj upravi. Tocquevill drži da moderna država ne može opstojati bez jako centralizirane vlade. Potpuno drukčije stoji s centraliziranjem uprave. Ona je sredstvo kojim vladajući aparat vlade može podjarmiti naciju — i u stvari tako — da demokratsko uređenje ostane na važnosti. Ako se naime poveže centralizirana vlada s centraliziranom upravom, tada ona dobiva sigurno nemjerljivu moć. Jer tada ona slabi neprekidno smisao za zajednicu građana. Ona se navikava da isključuje njihovu volju. Ona ne primorava preko nasilja, nego odvika od političkog htijenja. Ona izolira građanina da bi uhvatila svakog pojedinca u općoj masi. Ovo nenasilno tutorstvo građana preko despotizma uprave dolazi nasuprot tendenciji koja vlada demokracijom, tako da je dvostruko opasna. Budući da naime građani demokratske države ne žive unutar staleža povezanih po rangu, oni su skloni tomu da se povuku u privatnu sferu i da se tako izolirano shvaćaju. Ljudi demokratskog društva teško se mogu izvući iz privatnih interesa, teško zadobivaju nadmoć i slobodu nasuprot interesima u koje su zapleteni. Oni nemaju vremena a i malo sklonosti da se bave općim stvarima, nego rado prepuštaju ove predstavnicima zajednice, posvuda prisutnoj državi koja sve zastupa i sve drži u rukama. Nadalje oslobođena težnja za uspjehom izazvana kapitalističkim maksimiranjem profita, sklonost prema ugodnu životu izaziva rastuću bojazan od izvanjskih nesigurnosti, tako da je moglo doći do toga da interes na javnoj sigurnosti i poretku može postati jedina politička strast jedne nacije i tako nastaje spremnost da se javnom nasilju dopuste stalno nova prava, ili još ako ih ovi sami uzmu da se jednostavno trpe. Tako postoji opasnost da u jednoj demokraciji javno nasilje na prirodan način teži za neprekidnim proširenjem moći koje ona postiže preko slabljenja smisla građana za zajednicu i prije svega preko sredstava centralizirane uprave. Ova tendencija dolazi u susret bezobzirnoj težnji za uspjehom buržoaskog društva na sudbonosan način, tako da se jedna nacija može spustiti u ropstvo koje se skriva iza važenja postojećeg demokratskog uređenja. Kako mogu oni ljudi koji su se odrekli mogućnosti da izgrade u sebi političku svijest ispravno izabrati one koji će ih politički voditi? Nije

moguće da iz izbora naroda političkih malodobnika proizide slobodno misleća i djelujuća vlada kad su oni u političkoj moći suda nevješti. Ako politička moć suđenja građana ostaje slaba i tupa, zastupnici javnog mišljenja bit će po načinu mišljenja despotski, sve dotle dok su na vlasti, a kad budu razriješeni vlasti ni oni ne će biti manje neslobodni ponizni nego i svi ostali, jer despotski je karakter vlastohlepan prema dolje, a revno ponizan prema gore.

Ova demokraciji vlastita opasnost bit će još opasnija stoga što ona stalno teži da se povuče u skriveni temelj, ukoliko će ona biti prekrivena izvanjskom prividnom opasnošću: kroz predstavu opasnosti za državu i društvo od anarhije, koja se stalno proizvodi i zadržava u građanskoj svijesti. No, ne treba osporavati da se u demokraciji mogu razviti anarhične tendencije i doista pretežno pod dva uvjeta; jednom ako se neki narod naglo oslobodi feudalnih veza i zadobije svoju nezavisnost, a da nije dovoljno pripremljen za život po zakonima slobode. Anarhističke tendencije mogu međutim također proizići iz očajanja da je temeljno načelo demokracije posvuda proklamirano, a ozbiljuje se sve više i više suprotno, i to pod parolom legaliteta i »demokratskih pravila«. Utoliko je s obzirom na koncentraciju sredstava moći s kojima raspolaže moderna država od svih opasnosti koje ugrožavaju demokraciju anarhija uistinu najmanja. To je Tocquevillova analiza demokratskog društva jednom za svagda pokazala i dokazala. Međutim predodžba o ugrožavajućoj anarhiji određena je činjenica građanske svijesti. Ona drži svijest zaokupljenu i vuče sve poglede na sebe, tako da zbiljska opasnost, rastuće slabljenje i sužavanje političke slobode, stupa izvan vida, s rezultatom da se legalni despotizam može nevidljivo uvući u političko boravište čovjeka. Tocquevill je iznio otkriće ova neprijatnog procesa u slijedećim rečenicama: »Primjećujem kod mojih sugrađana dvije suprotne predodžbe u podjednakoj mjeri opasne: jedni vide u jednakosti samo anarhične sklonosti koje ona izaziva, oni se boje svoje vlastite volje, oni strahuju pred samim sobom. Drugi, manji na broju, ali obrazovaniji, imaju drugi pogled: kraj puta koji polazi od jednakosti a vodi u anarhiju otkrili su napokon put koji čovjeka, čini se, neizbježno vodi u ropstvo. Oni sagibaju svoju dušu već unaprijed pred neminovnim ropstvom i mole, budući da su izgubili nadu da će ostati slobodni, u dubini svoga srca gospodara koji skoro mora doći. Prvi su izgubili slobodu jer su ju držali za suviše opasnu, a drugi zato što su je držali za nemoguću«. Međutim, kad se združe ove dvije grupe — jedna brojičano manja, koja iz straha pred slobodom želi poredak i sigurnost po svaku cijenu, druga koja se, pod zaštitom konzervativnih i moralnih parola, već odrekla slobode — demokracija dopijeva u najveću opasnost, i to čak i ako formalno ostanu važiti demokratske ustanove. Tada dolazi do ustanovljenja fašističke diktature, koja ukida slobodu, ili se pak toliko sužava da i najbolji počinju rezignirati.

Politička se sloboda u demokratskom društvu može očuvati jedino ako se trajno suprotstavlja tendencijama koje se međusobno potvrđuju i ojačavaju: koncentraciji političke i privredne moći, ograničavanju uvida građana u privatnu sferu u ime bezobzirne težnje za uspjehom, koja težnja zahtijeva sveprisutnost države kao jamca sigurnosti i poretka, zastrašujućoj predodžbi o slobodi kao anarhiji u čije se ime, jer prikriveno pomoću nje, može razviti moderni despotizam. Spas političke slobode prema tome može biti jedino djelo

trajno djelatne volje koja se suprotstavlja ovim tendencijama, a vođena je znanjem o tim opasnostima.

Tek iz uvida u demokraciji vlastite opasnosti za slobodu izrasta spoznaja sredstava pomoću kojih te opasnosti mogu biti otklonjene. Ta su sredstva slijedeća: Prije svega treba spriječiti koncentraciju upravnih ovlasti pri centralnoj vladi; umjesto toga treba dio ovlasti povjeriti tijelima drugog reda u kojima sudjeluju građani.

Moraju postojati politička, industrijska, trgovačka, znanstvena i literarna udruženja koja se ne može učiniti poslušnim i podčiniti ih, a koja obranom svojih prava od intervencije države istodobno brane opću slobodu.

Sloboda novinstva mora u svim okolnostima ostati potpuno zajamčena, čak po cijenu povremenih zloupotreba. Jednakost, naime, izolira pojedinca i izručuje ga moći sveprisutne države. Novinstvo je sredstvo apeliranja na cijelu naciju. Ono dopušta pojedincu da pozove u pomoć sve svoje sugrađane, čak i ljude drugih nacija. Tocqueville kaže: »Da bih zajamčio osobnu neovisnost tih ljudi ne oslanjam se ni na velike političke skupove, ni na parlamentarna prava, niti na proglašavanje narodnog suvereniteta. Sve se to do određenog stupnja podnosi s individualnim ropstvom. Međutim to ropstvo ne može biti potpuno ako je novinstvo slobodno. Novinstvo je pravo vlastito demokratsko oruđe slobode.« Dakle, uvijek kad neka vlada razmišlja o mjerama kojima se ograničava sloboda novinstva — bilo zakonom, bilo putem naredaba — na djelu su despot-ska stremjenja, kako god bila očita obrazloženja u svakom pojedinom slučaju.

Isto vrijedi i za sudsku vlast. Ona je uvijek bila najsigurnija zaštita koja se mogla pružiti osobnoj neovisnosti. Svaki uspješan državni zahvat u sudsku vlast — na bilo kojem mjestu — ugrožava osobnu slobodu svih. Osobna su prava u opasnosti kad sudska vlast ne raste i ne proširuje se koliko se izjednačuju društveni uvjeti.

Osobito je važno paziti na forme i cijeniti ih. Njihova je, naime, glavna zasluga što stupaju kao pregrada (ograničenje) između vlade i onih kojima se vlada (podanika), kako bi jedne zadržale, a drugima dale vremena za samoosvještenje. Poštivanje je forme prema tome utoliko važnije ukoliko vlada postaje djelatnija i moćnija, a pojedinci ravnodušniji i slabiji.

U doba u koje se prava države stalno proširuju treba ustrajno sprečavati da državna moć pri općem provođenju svojih planova olako žrtvuje osobna prava. Kako uobičajeni pojmovi pravednosti i morala više nisu dovoljni da objasne i opravdaju sve novine koje novi poredak neprekidno proizvodi, pro-načena je dogma političke nužnosti koja služi zato da se olako žrtvuju pojedinačni interesi i pogaze individualna prava kako bi se brže ostvario opći cilj.

Ovdje se istinski prijatelji slobode, kako god se inače politički opredjeljivali, moraju ujediniti i ostati najbudniji.

Najviši je zadatak zakonodavca da državnoj moći postavi vidljive i nepovredive granice, da pojedincu osigura njegova nepovrediva prava, da mu sačuva neovisnost, snagu i originalnost, da mu pored države odredi njegovo mjesto te da ga štiti pred državom.

Zaključno još jedno slovo o odnosu partije i vlade. Posljedica je demokratskog poretka da u državi uvijek vlada većina. Međutim ako se vlada sastoji od pripadnika većinske stranke, tada oni moraju točno razlikovati izme-

đu interesa svoje stranke i dobrobiti cjeline čije im je vođenje povjereno. Partija koja ovo dvoje izjednačuje prestaje na sebe gledati kao na partiju kojoj je suprotstavljena druga manjinska partija te se bez ovlasti i prava proglašava općim predstavnikom narodne volje. S ovim zahtjevom radi ona faktični na ukidanju demokracije. Čim stekne sredstva ona će dosljedno time pokušati uništiti opoziciju, budući da ju je teoretski već negirala. Ako partije naginju samovlasti, tada je težnja ka koaliciji nešto dobro. Ako međutim postoje samo dvije partije, tada se zdravo političko rezoniranje naroda potvrđuje u tome da on s određenom pravilnošću putem izbora povjerava vladu sad jednoj, sad drugoj partiji. Predugo posjedovanje vladalačke moći jača despotske tendencije svake partije, tako da ona na kraju svoju samovlast predstavlja kao činjenicu providnosti.

Sve u svemu poriv za neovisnošću koji je dovoljno jak može spriječiti da se despotizam ukorijeni, te svaki i naraštaj koji se želi boriti za slobodu uči pronalaziti oružja što ih nudi demokracija.

Naša su razmatranja bila potaknuta Tocquevillovim djelom. Prepustimo stoga Tocquevillu i posljednju riječ: »Što se mene, koji sam prispio do ovog posljednjeg zaključka moga mišljenja te sada izdaleka, ali s pregledom svih različitih pojava koje sam usput posebno razmatrao, tiče, osjećam se podjednako potišten bojaznima kao i pun nadâ. Vidim velike opasnosti koje će možda biti izazvane, velike nevolje koje je moguće izbjeći ili obuzdati, te sam sve signuriji u misao da je demokratskim narodima dovoljna samo volja da bi časno providili svoj vijek.«

Preveo: Zvonko Posavec